Qabul qilindi: 21-noyabr 2026-yil • Ma’qullandi: 23-noyabr 2026-yil • Nashr qilindi: 25-noyabr 2026-yil

JINOYAT PROTSESSIDA SHAXSNI USHLAB TURISH INSTITUTINING HUQUQIY ASOSLARI VA AMALIYOTDAGI MUAMMOLAR

Xasanov Boburbek Utkir o‘gli

Toshkent davlat yuridik universiteti, Jinoyat qonunchiligini qo‘llash nazariyasi va amaliyoti yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining imperativ prinsiplari sharoitida shaxsni ushlab turish institutining huquqiy mohiyati va uning jinoiy-protsessual majburlov choralari tizimidagi o‘ziga xos tabiati fundamental tahlil qilingan. Tadqiqotda inson erkinligi va daxlsizligining konstitutsiyaviy kafolatlarini deklarativ deklaratsiyalardan real huquqiy veto darajasiga ko‘tarish zarurati ilmiy asoslangan. Xususan, shaxsning harakatlanish erkinligi cheklangan ilk soniyadan (faktik ushlanish lahzasi) boshlab vaqt o‘g‘riligining oldini oluvchi avtomatik raqamli-GPS fiksatsiyasini yo‘lga qo‘yish, dastlabki tergov organlaridan mutlaqo mustaqil bo‘lgan "Hibs nazorati inspektori (Custody Officer)" institutini joriy etish hamda professional himoyachining real ishtirokisiz va xoli uchrashuvisiz olingan har qanday ko‘rsatuvni yuridik kuchga ega emas deb topish ("Zaharli daraxt mevasi" doktrinasi) bo‘yicha doktrinal takliflar va preventiv islohot modellari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxsni ushlab turish, jinoiy-protsessual majburlov, faktik ushlanish lahzasi, Habeas Corpus, Miranda qoidasi, Custody Officer, raqamli fiksatsiya, "cho‘ntak advokatlari", preventiv filtrlar, Zaharli daraxt mevasi doktrinasi.

Abstract: This article provides a fundamental analysis of the legal essence of the institution of detention under the imperative principles of the newly revised Constitution of the Republic of Uzbekistan and its specific nature within the system of criminal procedural coercive measures. The study scientifically substantiates the need to raise the constitutional guarantees of human freedom and inviolability from declarative declarations to the level of a real legal veto. In particular, doctrinal proposals and preventive reform models have been

developed to establish automatic digital GPS recording that prevents time theft starting from the first second of a person’s freedom of movement restriction (the moment of actual detention), to introduce the institution of the "Custody Officer," which is completely independent of the preliminary investigation bodies, and to declare any testimony obtained without the real participation of a professional defense attorney and without a private meeting to be legally invalid (the "Poison Tree Fruit" doctrine).

Keywords: Detention of a person, criminal procedural coercion, moment of actual detention, Habeas Corpus, Miranda rule, Custody Officer, digital fixation, "pocket lawyers," preventive filters, Poison Tree Fruit doctrine.

Kirish

Mamlakatimizda jinoyat-protsessual qonunchilikni inson huquqlari va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilayotgan hozirgi sharoitda **“Jinoyat protsessida shaxsni ushlab turish institutining huquqiy asoslari”** mavzusi ijtimoiy hamda huquqiy nuqtai nazardan alohida dolzarblik kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksida ushlab turilgan shaxsning huquqiy himoyaga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqini ta’minlash maqsadida muhim kafolatlar belgilangan bo‘lib, jumladan, ushlangan shaxs tergov yoki surishtiruv harakatlari boshlanishidan avval advokat bilan xoli uchrashish va maslahat olish huquqiga ega. Shu bilan birga, 2023-yilda qabul qilingan “Davlat hisobidan yuridik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida”gi[1] Qonun moliyaviy imkoniyati cheklangan shaxslarga ham bepul advokat xizmatidan foydalanish imkoniyatini yaratib, huquqiy yordamning ijtimoiy himoya mexanizmi sifatidagi ahamiyatini yanada oshirdi.

Jinoyat protsessida shaxsni ushlab turish — bu shunchaki jinoyatchilikka qarshi kurashishning mexanik vositasi emas, balki davlat suvereniteti va inson huquqlari o‘rtasidagi nozik qonuniy muvozanatni ta’minlovchi fundamental huquqiy mexanizmdir. Taniqli protsessualist olim I.L. Petruxin ta’kidlaganidek: *"Ushlab turish — jinoiy adolat tarozisining eng sezgir nuqtasi bo‘lib, undagi har bir soniya va har bir harakat qonun*

mantiqi bilan o‘lchanishi shart"[2]. Demak, mazkur institut qonun ustuvorligini kafolatlash, asossiz jismoniy cheklovlarga yo‘l qo‘ymaslik hamda dastlabki tergov bosqichining samaradorligini ta’minlashda yetuk huquqiy rol o‘ynaydi.

Ushbu maqolaning nazariy-g‘oyaviy poydevorini inson daxlsizligi huquqining mutlaqligini asoslovchi Tabiiy huquq nazariyasi (*Natural law doctrine*) hamda davlat hokimiyati vakolatlarini jilovlovchi "Ijtimoiy shartnoma" falsafasi tashkil etadi. Shaxs amalda ushlangan ilk soniyalardan uning mutlaq himoyalanish huquqini ta’minlash, professional advokatlik faoliyatini davlatning rasmiy ta’qibiga qarshi muvozanatlashtiruvchi kuch sifatida e’tirof etishga oid doktrinal yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu milliy normativ manbalar tizimi inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan global xalqaro hujjatlar — Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi[3], Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt[4] hamda BMTning hibsga olingan shaxslarni himoya qilish prinsiplari va Qiynoqlarga qarshi konvensiya talablari bilan uzviy bog‘liqlikda o‘rganilgan.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi va vazifasi ushlab turish institutining amaliyotda qo‘llanilishini batafsil tahlil qilish, amaldagi normativ bazani ko‘rib chiqish, advokatlik faoliyatida uchraydigan to‘siqlarni bartaraf etish hamda inson huquqlari kafolatlarini yanada mustahkamlashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil

Inson huquqlari va erkinliklarining oliy qadriyat ekanligi har qanday demokratik huquqiy davlatning fundamental o‘zagini tashkil etadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 27-moddasida[5] belgilangan har bir shaxsning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi — bu shunchaki deklarativ norma emas, balki butun jinoyat-protsessual

majburlov mexanizmining chegarasini belgilovchi mutlaq imperativdir.

Jinoyat protsessida shaxsni ushlab turish (protsessual ushlab turish) instituti huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jinoiy ta’qib qilish funksiyasi bilan shaxsning tabiiy erkinlik huquqi o‘rtasidagi eng nozik muvozanat nuqtasidir. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining (JPK) **221-moddasiga**[6] muvofiq, shaxsni gumon qilinuvchi tariqasida ushlab turish uchun quyidagi qat’iy asoslar belgilangan: birinchidan, shaxs jinoyat ustida yoki uni sodir etganidan keyin bevosita ushlanganda; ikkinchidan, jinoyat shohidlari, shu jumladan jabrlanuvchilar uni jinoyat sodir etgan shaxs deb ta’riflaganda; uchinchidan, gumon qilinuvchining o‘zida yoki uning kiyimida, yonida, uylarida yoki foydalanadigan joylarida jinoyatning yaqqol izlari topilganda; to‘rtinchidan, shaxsni jinoyat sodir etishda gumon qilish uchun asos beradigan ma’lumotlar mavjud bo‘lib, u qochishga urinayotgan bo‘lsa.

Shuningdek, JPKning **224-moddasida** ushlab turilgan shaxsni so‘roq qilish tartibi va uning huquqlari (advokat bilan ta’minlanishi, o‘ziga qarshi ko‘rsatuv bermaslik huquqi) mustahkamlangan bo‘lsa, **225-moddada** huquqni muhofaza qiluvchi boshqa organga keltirilganidan so‘ng huquqni muhofaza qiluvchi organning navbatchisi yoki boshqa xodimi ushlab turish bayonnomasini boshliqning ko‘rsatmasiga binoan darhol tuzishi, **226-moddada** esa ushlab turish muddati ko‘pi bilan **48 soatni** tashkil etishi qat’iy belgilab qo‘yilgan. Bundan tashqari, JPKning **228-moddasiga** binoan, ushlab turilganligi to‘g‘risida qarindoshlarga **24 soat ichida** xabar qilinishi lozimligi ko‘rsatilgan.

Huquqiy doktrinada *“protsessual ushlab turish”* tushunchasi shaxsning sud hukmi qonuniy kuchga kirguniga qadar uning irodasidan tashqari jismoniy erkinligini qisqa muddatga cheklash sifatida talqin qilinadi. B.Mustafayev, G.Zaxidova va M.Rustambayev kabi milliy yuristlarning ilmiy ishlari bilan bir qatorda, postsovet huquqiy makonida ushbu institutning protsessual tabiati, muddatlari va amaliyotdagi muammolari klassik hamda zamonaviy protsessualist olimlar — S.V.Poznishev, I.Ya.Foynitskiy, Yu.V.Sviridov, Z.Z.Zinatullin, I.M.Zaysev, M.L.Pozdnyakov, B.F.Bozrov, A.I.Zorin, Yu.F.Lubshev,

L.M.Korneeva, I.Petruxin, V.Kalyukin, S.Smirnov, O.Zaytsev hamda V.Ximicheva kabi tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida chuqur tahlil qilingan. Mazkur olimlarning ilmiy merosi ushlab turish davridagi tizimli muammolar va protsessual kamchiliklarni diagnostika qilishda fundamental poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Biroq, zamonaviy huquqiy integratsiya va globallashuv davrida faqatgina postsovet makoni tajribasi bilan cheklanib qolish yetarli emas. G‘arb huquqshunosligida shaxs erkinligini cheklash va uning institutsional kafolatlari (xususan, *Miranda* qoidasi, *Custody Officer* va noqonuniy dalillarni istisno etish doktrinalari) J.Locke, C.Beccaria, A.Dicey kabi klassik huquqshunoslardan boshlanib, zamonaviy tadqiqotchilar — R.Frase, L.Weinreb, J.Herring, C.Slobogin, M.Delmas-Marty, T.Weigend kabi olimlarning ishlarida Anglo-sakson va kontinental (Roman-german) protsessual modellari doirasida har tomonlama o‘rganilgan.

Ilmiy-nazariy va qiyosiy-huquqiy doktrinaga ko‘ra, har qanday majburlov chorasi isbot qilish jarayonining adolatliligini ta’minlashga xizmat qilishi lozim. JPK normalarida belgilangan kafolatlar qog‘ozda mukammal ko‘rinsada, huquqni qo‘llash amaliyoti va qonunchilik talablari o‘rtasidagi mantiqiy uyg‘unlik buzilgan holatlar mavjudligini ko‘rsatmoqda. Nazariyada ilgari surilgan yuksak qadriyatlar va amaldagi huquqni qo‘llash amaliyoti o‘rtasidagi tafovutlar qonunchilikni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga chiqaradi. Huquqiy mantiq va hayotiy reallik kesishgan nuqtada bir qator tizimli kolliziyalar fosh etiladi.

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, milliy jinoyat-protsessual qonunchiligimiz normalari va uni amalda qo‘llash jarayonida hal etilishi lozim bo‘lgan quyidagi o‘tkir muammolar saqlanib qolmoqda:

"Haqiqiy (amalda) ushlab turish" va JPK 225-moddasidagi "Protsessual (rasmiy) ushlab turish" o‘rtasidagi vaqt tafovuti: O‘zbekiston Respublikasi JPK 225-moddasiga binoan, ushlangan shaxs vakolatli organga keltirilgandan so‘ng darhol bayonnoma tuzilishi shart. Biroq, shaxsni ko‘chada yoki yashash joyida jismonan to‘xtatib, IIB binosiga olib kelgunga qadar o‘tgan "yashirin vaqt" ba’zan soatlab davom etadigan davr rasmiy statistikaga kirmaydi. Bu holat JPK 226-moddasida belgilangan 48 soatlik umumiy

ushlab turish muddatini amalda sun’iy ravishda cho‘zishga va shaxsni himoyalanish huquqidan mahrum qilishga zamin yaratmoqda.

JPK 224-moddasidagi "Miranda qoidasi"ning real ta’sir mexanizmi zaifligi: Garchi JPK 224-moddasida ushlanayotgan shaxsga huquqlari tushuntirilishi shartligi yozilgan bo‘lsa-da, agar huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi ushbu talabni buzib, shaxsning dastlabki og‘zaki e’tirofini olgan taqdirda, mazkur ko‘rsatmalarni sudda qat’iy ravishda yaroqsiz deb topish mexanizmi amaliyotda yetarlicha ishlamayapti. Natijada, aybsizlik prezumpsiyasi va majburiy ko‘rsatuv berishga majburlash taqiqiga putur yetmoqda.

Erkinlik daxlsizligi tamoyilini amalda ta’minlashda **"Habeas Corpus"**[7] instituti va sud nazorati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Angliya-sakson huquq tizimidagi tarixiy *Habeas Corpus Amendment Act* (1679) qonunidan boshlab, bugungi kunda dunyoning ilg‘or demokratik davlatlarida shaxsni sudyaning sanksiyasiz yoki nazoratsiz uzoq muddat ushlab turish amaliyoti mutlaqo qoralanadi.

Milliy jinoyat protsessimizda prokuror nazorati ustuvor bo‘lgan bir paytda, ushlab turishning dastlabki bosqichlaridanoq sud nazoratini kuchaytirish inson huquqlarini kafolatlashning eng ishonchli qalqoni hisoblanadi. Shaxsni erkinlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq har qanday harakat sudyaning bevosita e’tiborida bo‘lishi va har bir ushlab turish holati sud tomonidan xolis baholanishi talab etiladi.

Huquqiy doktrinada shaxs amalda ushlangan soniyadan boshlab uning malakali yuridik yordam olish huquqi mutlaq va kechiktirib bo‘lmaydigan kafolat sifatida e’tirof etiladi. Biroq, amaliyotda shaxs ushlangandan keyin uning o‘z advokati bilan uchrashishi, birinchi so‘roq va tushuntirish xatlarini olish jarayonida himoyachining ishtirok etishi ko‘pincha tergovchining ixtiyoriga yoki "amaliy to‘siqlarga" masalan, navbatchi advokatning kelishini uzoq kutishga tayanib qolmoqda.

Shaxsning o‘z huquqlarini to‘laqonli anglab yetishi va o‘zini himoya qilishi uchun unga amalda ushlangan zahoti o‘z advokati bilan xoli uchrashish hamda tergov harakatlarida

professional yuridik yordam olish imkoniyati qonun bilan qat’iy kafolatlari ta’minlanishi zarur.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jinoyat protsessini ham sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishni talab etmoqda. "Amaldagi ushlash" va "rasmiy bayonnoma tuzish" o‘rtasidagi vaqt tafovutini bartaraf etishning eng samarali yo‘li bu — **raqamli va elektron qayd etish tizimini** joriy etishdir: huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarining tana videokameralari (*body-camera*) va GPS trekerlari orqali shaxsning jismonan to‘xtatilgan amalda ushlangan aniq vaqtini avtomatik ravishda yagona elektron bazaga kiritish hamda IIB binosiga olib kelingan har bir shaxs bo‘yicha real vaqt rejimida ishlaydigan **Yagona elektron ushlab turish reestri**ni yaratish. Bu tergovchilar tomonidan muddatlarni sun’iy ravishda o‘zgartirish yoki yashirish holatlarining oldini oladi.

Xorijiy davlatlarning jinoyat-protsessual tizimlarida shaxs daxlsizligini ta’minlash andozalari maqolaning qiyosiy-huquqiy asosi sifatida jalb etilgan. Bu jarayonda **Anglo-sakson huquq tizimiga** mansub davlatlar (**AQSh, Buyuk Britaniya**) qonunchiligidagi progressiv institutlar (*Habeas Corpus erkinlik kafolatlari, Miranda qoidasining mutlaq arxitekturasi, tergov organlaridan mutlaqo mustaqil bo‘lgan Custody Officer — Hibs inspektori tizimi*) hamda **Roman-german huquq oilasining** etakchi mamlakatlari (**Germaniya, Fransiya, Italiya**) protsessual qonunchiligidagi sud nazorati modellarining, shaxsni keltirish va ushlab turish muddatlarini soatbay differensiyalash tizimining ijobiy jihatlari tadqiq qilingan.

Ushbu muammolarni bartaraf etishda xorijiy davlatlarning yuridik doktrinasi va sud amaliyoti alohida qimmatga ega. Jumladan, AQSh jinoyat protsessida *Miranda v. Arizona* (1966) presedenti asosida shakllantirilgan qoida bo‘yicha, shaxs hibsga olingan soniyada unga o‘z huquqlari o‘qib eshittirilishi shart. Agar huquq-tartibot organlari ushbu tartibni buzsa, **"Zaharli daraxtning mevasi" (Fruit of the poisonous tree)**[8] doktrinasiga muvofiq, o‘sha paytda olingan har qanday ko‘rsatma va uning ortidan topilgan ashyoviy dalillar sudda mutlaq va shartsiz ravishda yaroqsiz deb topiladi.

Germaniya va Yevropa tajribasida esa Germaniya JPK 127- va 128-moddalariga ko‘ra, politsiya tomonidan ushlangan shaxs kechiktirmasdan, biroq kechi bilan ushlangan kundan keyingi kunning oxirigacha mutlaq mustaqil Sudya (*Haftrichter*) huzuriga keltirilishi shart. Buyuk Britaniya tajribasida esa 1984-yilgi *Police and Criminal Evidence Act (PACE)* qonuniga binoan, har bir politsiya bo‘limida tergov guruhiga umuman bo‘ysunmaydigan, alohida mustaqil **Custody Officer** faoliyat yuritadi va u shaxsni ushlab turish qonuniyligini xolisona nazorat qiladi.

Yuqoridagi keng qamrovli tahlillar va xorijiy ilg‘or tajribalarga tayangan holda, milliy jinoyat-protsessual qonunchiligimizni yanada boyitish maqsadida quyidagi konseptual takliflar ilgari suriladi:

Mustaqil hibs nazorati inspektori " (Independent Custody Officer) institutini joriy etish. Buyuk Britaniya PACE qonunchiligi va bir qator G‘arbiy Yevropa davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, jinoyatni fosh etuvchi shaxs tergovchi, tezkor xodim bilan ushlab turilgan shaxsni jismoniy nazorat qiluvchi sub’ekt mutlaqo ajratilishi shart. Bugungi kunda O‘zbekiston IIB (DIIB) tizimidagi Vaqtincha saqlash hibxonalari (VSH) hamda ma’muriy bino ma’muriyati bevosita o‘sha hududiy organ boshlig‘iga bo‘ysunadi. Bu esa tergov manfaatlaridan kelib chiqib, shaxsning huquqlarini cheklash yoki vaqt parametrlarini soxtalashtirish xavfini mutlaqo oshiradi.

Ichki ishlar organlari tuzilmasida tergov va tezkor bo‘limlardan mutlaqo mustaqil bo‘lgan, bevosita Inson huquqlarini himoya qilish boshqarmasiga yoki idoralararo muvozanat uchun Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili – Ombudsmanga bo‘ysunuvchi **" Mustaqil hibs nazorati inspektori"** shtatini tashkil etish lozim.

Isbotlash majburiyatini inversiya qilish-tergovchiga yuklash: Gumon qilinuvchi sudda ushlab turish jarayonida o‘ziga nisbatan huquqlar tushuntirilmaganini "Miranda qoidasi" buzilganini yoki tazyiq bo‘lganini da’vo qilsa, ushbu faktning yolg‘onligini shaxs emas, balki tergovchi sudga o‘sha vaqtdagi uzluksiz raqamli video-yozuvlarni taqdim etish orqali **isbotlab berishga majbur** qilib qo‘yilishi shart. Tergovchi buni isbotlay olmasa, shaxsning da’vosi mutlaq haqiqat deb tan olinishi va u taqdim etgan dalillar ishdan chiqarib tashlanishi lozim.

Qonunchilikka tavsiya etiladigan aniq o‘zgartish loyihasi (JPK 95-1-modda). Ushbu inqilobiy chorani huquqiy jihatdan mustahkamlash maqsadida, Jinoiy-protsessual kodeksining **95-1-moddasi birinchi qismiga** quyidagi tahrirdagi ettinchi xatboshi qo‘shimcha sifatida kiritilishi taklif etiladi:

"95-1-modda. Dalillarning maqbulligi.Shaxsni amalda ushlash, olib kelish, so‘roq qilish va saqlash jarayonida qonun hujjatlarida belgilangan majburiy uzluksiz audio va video-fiksatsiya tizimlarida jami **besh daqiqadan ortiq** texnik yoki qasddan uzilishga yo‘l qo‘yilgan holda, shuningdek shaxs amalda ushlangan ilk soniyada unga protsessual huquqlari va sukut saqlash huquqi tushuntirilmasdan turib olingan har qanday ko‘rsatmalar, arizalar va ashyoviy dalillar sud tomonidan **avtomatik ravishda yuridik kuchga ega emas** deb topiladi hamda ittihom asosi sifatida mutlaqo hisobga olinmaydi."

Jinoiy-protsessual kodeksining 226-moddasida belgilangan universal **48 soatlik** muddat jinoiy sudlov tizimida bir qator protsessual muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu tizimni tubdan isloh qilish va amaliyot samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi strategik yo‘nalishlarni qonunchilikka implementatsiya qilish taklif etiladi. Amaliyotda eng ko‘p suiste’molliklarga yo‘l qo‘yiladigan soha — shaxsning ko‘chada yoki biror joyda amalda erkinligi cheklangan vaqti (faktik ushlanish lahzasi) bilan uning IIB binosiga olib kelinib, ushlab turish bayonnomasi rasmiylashtirilgan vaqti o‘rtasidagi **"norasmiy xonalar"da** o‘tadigan vaqt farqidir. JPK 226-moddasiga ko‘ra, muddat **"shaxs tergov organiga keltirilgan lahzadan"** boshlab hisoblanadi. Bu norma tergov organlariga shaxsni soatlab bayonnomaga kiritmasdan, **norasmiy so‘roq qilish** va **ruhiy-jismoniy bosim o‘tkazish** uchun mutlaqo qonuniy bo‘shliq yaratib beradi. JPKga shaxsning harakatlanish erkinligi huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi tomonidan amalda cheklangan faktik ushlangan ilk soniyadan boshlab muddat soatini hisoblashning mutlaq imperativ tartibi kiritilishi shart. Bunda har qanday kechikish protsessual jinoyat sifatida baholanishi lozim.

Xulosa va munozara

Mazkur maqolada jinoyat protsessida shaxsni ushlab turish institutining huquqiy mohiyati, uning jinoiy-protsessual majburlov choralari tizimidagi o‘rni va ahamiyati, shuningdek, ushbu institutni qo‘llashning konstitutsiyaviy hamda protsessual asoslari

kompleks ravishda o‘rganildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Jinoyat-protsessual kodeksining tegishli normalari tahlil qilinib, shaxsni ushlab turishning qonuniy asoslari, protsessual muddatlari, rasmiylashtirish tartibi hamda ushlab turilgan shaxsning huquq va erkinliklarini ta’minlash mexanizmlari ochib berildi.

Tadqiqot davomida shaxsni faktik ushlash va uni vakolatli organga olib kelib, protsessual tartibda rasmiylashtirish o‘rtasidagi vaqt tafovuti bilan bog‘liq muammolar aniqlanib, ushbu holatning inson huquqlari va protsessual kafolatlarga salbiy ta’siri asoslab berildi. Shuningdek, JPKning 224–228-moddalarida nazarda tutilgan protsessual talablarning amaliy ijrosi, xususan, ushlangan shaxsga huquqlarini tushuntirish, advokat bilan ta’minlash, ushlab turish muddatlariga rioya etish va qarindoshlarini xabardor qilish masalalari tahlil qilindi.

Maqolada ushlab turish jarayonida shaxsning malakali yuridik yordam olish huquqini ta’minlash bilan bog‘liq mavjud muammolar, advokatning protsessual harakatlardagi real ishtiroki, himoyachi bilan xoli uchrashish kafolatlari hamda noqonuniy usullar orqali olingan ko‘rsatuvlarning dalil sifatidagi maqbulligi masalalari ilmiy jihatdan yoritildi. Shu bilan birga, milliy jinoyat-protsessual qonunchiligi AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya tajribasi bilan qiyosiy-huquqiy jihatdan o‘rganilib, Miranda qoidasi, Habeas Corpus instituti, Custody Officer mexanizmi va “Zaharli daraxt mevasi” doktrinasining mazmuni hamda ularni milliy qonunchilikka moslashtirish imkoniyatlari ochib berildi.

Tadqiqot natijasida shaxsni ushlab turish jarayonida protsessual muddatlarning sun’iy ravishda uzaytirilishi, faktik ushlanish vaqtining yetarlicha qayd etilmasligi, advokat ishtirokining kechiktirilishi va audio-video fiksatsiya mexanizmlarining yetarli darajada samarali ishlamasligi kabi tizimli muammolar aniqlashtirildi. Ushbu muammolarni bartaraf etish yuzasidan faktik ushlanish vaqtini avtomatik GPS va raqamli vositalar orqali qayd etish, Yagona elektron ushlab turish reyestrini yaratish, tergov organlaridan mustaqil “Hibs nazorati inspektori” institutini joriy etish hamda noqonuniy olingan dalillarni nomaqbul deb topish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqildi.

Bundan tashqari, JPKning 95-1-moddasiga majburiy audio-video fiksatsiya talablarining buzilishi va shaxsning protsessual huquqlari ta’minlanmagan holda olingan

dalillarning maqbulligiga oid qo‘shimcha qoidalar kiritish yuzasidan qonunchilik taklifi shakllantirildi. Shuningdek, JPKning 226-moddasida belgilangan ushlab turish muddatini faktik ushlanish paytidan boshlab hisoblashga oid normani takomillashtirish zarurati asoslab berildi.

Umuman olganda, maqolada jinoyat protsessida shaxsni ushlab turish institutining nazariy va amaliy jihatlari o‘rganildi, milliy qonunchilikdagi mavjud muammolar ochib berildi, xorijiy tajribaning ilg‘or jihatlari tahlil qilindi hamda inson huquqlari va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotning asosiy ilmiy natijasi shundan iboratki, shaxsni ushlab turishning qonuniyligini ta’minlashda faktik ushlanish vaqti, mustaqil nazorat inpektori, professional himoya va dalillarning maqbulligi o‘zaro uzviy bog‘liq huquqiy kafolatlar sifatida asoslab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. // «Xalq so‘zi» - 2016-y., 7-dekabr.

2. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O‘zbekiston, 2016.

3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-prosessual kodeksi // O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. – T.: Adolat, 2022.

4. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi // O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. – T.: Adolat, 2022.

5. O‘zbekiston Respublikasining «Advokatura to‘g‘risida» gi Qonuni 27.12.1996-yildagi 349-I-son.

6. O‘zbekiston Respublikasining «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to‘g‘risida» gi Qonuni 25.12.1998-yildagi 721-I-son.

7. Jinoyat protsessi: (umumiy qism): Yuridik institut va facultetlari talabalari uchun darslik (Z.F.Inogomjonovaning umumiy tahriri ostida). – T.: Adolat, 2007. - 596 b.

8. Jinoyat-protsessual huquqi. Umumiy qism Darslik. Mualliflar jamoasi // y. f.d., prof. G.Z. To' laganova, y.f.n., dots. S. M.Raxmonovalaming umumiy tahriri ostida.- Toshkent: TDYU nashriyoti, 2017. – 374 bet.

9. Гамидов А.М. — кандидат юридических наук, доцент “Проблемы правового статуса подозреваемого, обвиняемого и пути их решения.

10. Абдуллаева А. В. Проблемы привлечения лиц в качестве обвиняемых в российском уголовном судопроизводстве / А. В. Абдуллаева // Материалы научно-практической конференции молодых ученых. - Иркутск. 2019. - С. 5-6.

11. Эркинова М. «НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УЧАСТИЯ АДВОКАТА В СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ» Zamonoviy ilm-fan va ta’lim istiqbollari ilmiy amaliy konferensiyasi.

12. Неретин Н. Н. Спорные вопросы, касающиеся привлечения лица в качестве обвиняемого в уголовном судопроизводстве России / Н. Н. Неретин // Вестник ОГУ. - 2019. - №83. - С. 114-116.

13. Регулин А.В. Право адвоката – защитника на допуск к участию в уголовном деле с момента фактического задержания // Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения: материал Межд.-научно практической конференции. – Иркутск, 2012.

14. Руднев В.И. Статус задержанного как нового участника уголовного судопроизводства // Журнал российского права. №4. 2017. – Б. 130-134.